

OLE TOGEBY (KØBENHAVN):

TEKSTEN ER SKABT AF MENNESKET

- om hermeneutisk tekstvidenskab i Skandinavien

1. Hvis man overhovedet kan tale om et dominerende paradigme i sprogvidenskaben i Skandinavien, så må det være Chomskys paradigme. Alle sprogvidenskabsfolk i de skandinaviske lande er selvfølgelig ikke overbeviste eller aktive Chomskytilhængere, men på det Sjette Nordiske Lingvistmøde, Røros juni 1981, hvor Noam Chomsky forørrigt deltog, var der kun et par forfattere der blev citeret af mere end 3 foredragsholdere, nemlig Chomsky og Jackendoff (Se Fretheim & Hellan 1982.). Der er selvfølgelig stor spredning i emner og i skoler der behandler samme emne, men den gruppe af personer der arbejder inden for Chomskys generative grammatik har i de sidste 10 år været den største i Skandinavien.

Den generative transformationelle grammatik kan med god ret kaldes et videnskabeligt paradigme; ikke blot er de samme ideer grundlag og forudsætning for en række større værker om sprogvidenskab og en enorm mængde artikler, men der findes også metavidenskabelige og videnskabshistoriske beskrivelser af dette paradigme, fx Chomskys egne Cartesian Linguistics, og Language and Mind (Chomsky 1966 og 1968).

Chomskys paradigme kan bedst karakteriseres ved en række nøglebegreber som placerer denne videnskabsopfattelse i modsætning til den opfattelse som var dominerende i USA i 50'erne: B.F. Skinners adfærdspsykologi og Bloomfields positivistiske lingvistik. Chomskys paradigme er (1) rationalistisk, dvs. regner fornuften og bevidstheden som kilde til erkendelse, i modsætning til empiristisk videnskab der kun erkender erfaring og sansning; det hviler på (2) deduktion i modsætning til empirikernes overvejende induktive metode; Chomskys paradigme er (3) mentalistisk, dvs. søger at finde den bevidsthedsmæssige realitet bag adfærden, modsat behaviorisme; det arbejder med (4) forklaringer på sproglige fænomener, modsat den rene beskrivelse; det går ud fra et mennesket iboende (5) kreativt princip, hvorefter man ved hjælp af et endeligt antal regler kan generere et uendeligt antal sætninger, modsat behaviorismens teorier om indlæring ved betingning og stimulus-respons-model;

Chomskys paradigme omfatter (6) skellet mellem en dybdestruktur, der bestemmer den meningsmæssige tolkning, og en overfladestruktur, der bestemmer den lydlige tolkning, modsat den positivistiske endimensionale sprogmodel; endelig karakteriseres paradigmet af (7) skellet mellem competence og performance, modsat tanken om at alt er vaner i adfærden. Alle disse principper finder Chomsky også hos Descartes og hans efterfølgere, og han viser således at det ikke er hans paradigme, men snarere den positivistiske lingvistik der er rodsløs.

Skønt vi i Europa, og specielt i Skandinavien slet ikke har haft en positivistisk lingvistik som Bloomfield's, har Chomskys videnskabelige revolution også rullet over især Vesttyskland, Norge og Sverige. Også i Skandinavien er mange vigtige monografier og artikler skrevet efter Chomskys paradigme. I 70'erne er der så kommet en stadig voksende strøm af artikler og bøger om pragmatik, tekstlingvistik og "tekstanalyse", og det kan ses som en stadig mere artikuleret reaktion mod Chomskys paradigme, som ingen nemlig har kunnet undgå at forholde sig til på en eller anden måde. Det er ikke meningen her at gennemgå eller opregne alle de værker der er skrevet i Skandinavien, og som kan siges at falde ind under betegnelserne pragmatik og tekstvidenskab. Det er meningen at belyse hvordan en tekstvidenskab, sådan som den også drives af lingvister i Skandinavien, på alle de nævnte punkter arbejder efter principper der er anderledes end de nævnte. Jeg vil i det følgende analysere en udvalgt tekst på flere forskellige måder for at belyse teorier og metoder i tekstvidenskaben, og derefter vil jeg prøve at sammenfatte dette i et alternativt sprogvidenskabeligt paradigme.

2. Den tekst som jeg har valgt som objekt for de forskellige analyser og beskrivelser, er et afsnit af et essay der er skrevet af den amerikanske psykolog Stanislaw Grof: Gammel visdom - ny videnskab, trykt i dagbladet Information 30. maj 1983 side 4-5. Afsnittet er en del af paragraf IV i essayet. Jeg nummererer de grammatiske sætninger i citatet for at lette henvisningerne:

(1) Troen på at bevidsthed er et produkt af materie er selvfølgelig ikke fuldstændig vilkårlig. (2) Den afspejler uhyre mange jagtagelser, især fra klinisk og eksperimentel neurologi, der viser klare sammenhænge mellem forskellige bevidsthedsprocesser og fysiologiske og pa-

tologiske processer i hjernen, såsom traumer, svulster eller infektioner. (3) Således vil hjernerystelser, bedøvelse eller begrænsning af blodtilførslen til hjernen medføre bevidsthedsløshed. (4) En svulst i hjernens temportalap er forbundet med ret specifikke bevidsthedsændringer, der er forskellige fra de der ledsager f.eks. en prefrontal svulst. (5) Selv om der hinsides enhver tvivl er blevet påvist tætte forbindelser mellem bevidstheden og hjernestrukturer eller -processer, er den mekanistiske videnskabs fortolkninger af sådanne jagtagelser højst problematiske og diskutabile. (6) De logiske uoverensstemmelser mellem fortolkningernes konklusioner kan belyses med så enkelt et eksempel som et fjernsyn. (7) Billedets og lydens kvalitet er på afgørende måde afhængig af fjernsynsapparatets strukturelle og funktionelle integritet. (8) Hvis nogle af komponenterne bliver ødelagte eller fungerer forkert vil det føre til specifikke forvrængninger af programmet. (9) Da tv er en menneskeskabt opfindelse og dets funktionsmåde velkendt, er der imidlertid ingen af os der ville betragte dette som et videnskabeligt bevis på at programmet derfor måtte være lavet af apparatet. (10) Det betyder simpelthen at apparatets integritet er en nødvendig forudsætning for lydens og billedets integritet.

(11) Alligevel er det nøjagtig denne konklusion som den mekanistiske videnskab præsenterer som den eneste mulige og autoritative fortolkning af de neurologiske opdagelser. (12) Det er i denne sammenhæng interessant, at den verdensberømte neurokirurg Wilder Penfield, som har foretaget en banebrydende udforskning af hjernen, og blidraget fundamentalt til den nyere neurologiske videnskab, i sin sidste bog "Mystery of the Mind", der opsummerer hans livs arbejde, udtrykker stærk skepsis over for troen på at bevidstheden er et produkt af hjernen og kan forklares ud fra neurofysiologien.

Oversat af Jørgen Lumbye.

Den sprogvidenskabelige disciplin som har sådan en tekst som emne og objekt, og som kan kaldes tekstlingvistik (eller tekstpragmatik eller tekstvidenskab) kan defineres på følgende måde. Den adskiller sig fra grammatik ved som emne at have en høj tekst eller en del af en tekst der omfatter flere sætninger, mens grammatikkens maksimale enhed er sætningen. Mens sætningen i grammatikken er et eksempel på en regel, ses teksten i tekstlingvistikken som brug af regler. Tekstlingvistikken emner enhver type tekst, i modsætning til den litterære analyse som kun behandler fikitive tekster, den har som mål kritik af teksten og ikke gendigtning af den, og den søger det typiske ved teksten og ikke det særegne. Tekstlingvistikens metode er holistisk og ikke som stilistik og sociolingvistik kvantitativ, den har som emne tekstens enhed og ikke som interaktionsanalysen

enheden af flere tekster. I modsætning til retorikken, der som mål har øvelse og praksis i at producere tekster, er målet for tekstlingvistikken analysen og refleksionen. Datalingvistik kan vel tage alle tekstlingvistiske emner op - hvis de kan tælles og defineres præcist, tekstlingvistikken må også forsegsvis skyde sig ind på det uhañdtérilige, det der ikke kan tælles og defineres præcist, men som godt kan være væsentligt i sammenhængen.

Tekstlingvistik kan siges at bestå af 3 elementer, læren om tekstens pragmatik, dvs. dens forhold til konteksten og omgivelserne, læren om tekstens syntaks, dvs. dens lineære struktur, og læren om tekstens semantik, dvs. dens mening og indhold.

3. Tekstens pragmatik er dens forhold til kontekst og omgivelser. Man kan således se teksten som en struktur af sproghandlinger, og man kan undersøge tekstens præsuppositioner.

Siden de epokegørende bøger af Austin og Searle (1962 og 1970) har al pragmatisk analyse taget udgangspunkt i den kendsgerning at det at producere sætninger også er en form for handling, med intentioner og sociale konsekvenser. Der findes imidlertid ikke så mange der har prøvet at bruge dette synspunkt konsekvent på længere tekster. (derimod har mange brugt det i interaktionsanalyse). Det kræver foruden en definition af sproghandlingen også en klassifikation af sproghandlinger som er operationel, og en teori om hvorledes flere sproghandlinger kan kombineres til større helheder. Fra skandinaviske værker kan det nævnes at Allwood (1973 og 1976) har forsøgt med en typologisk i ekspressive, evokative og obligative sproghandlinger. Mest operationel er imidlertid det forsøg som Wolfgang Koch, Inger Rosengren, Manfred Schonebohm m.fl. (1978, 1979, 1980, 1981) har gjort på en total analyse af handelsbreve. De opererer med konstitutive, deklarative, kognitive og interaktionale sproghandlinger som fx henholdsvis: beslutning, tak, meddelelse og fordring. Derudover opererer de med et sæt af forbindelser mellem sproghandlinger som fx begrundelse, specificering, kontrastering og eksplicitering. Da deres kategorier er bestemt ud fra deres materiale, og da den her foreliggende tekst er af en helt anden type end deres handelsbreve, er det nødvendigt her at operere med flere og andre sproghandlinger end deres.

Analysen er skitseret på diagram 1. Ud for hver sproghandling i teksten er der noteret hvilken type proposition der er tale om. Der skelnes mellem (FF) fænomenforbindende, (KA) kvalitetsattribuerende, og (FI) fænomenidentificerende propositioner og de noteres overalt i parentes.

Derefter noteres sproghandlingstypen. Der skelnes mellem KONSTATTERINGER: uproblematisk beskrivende sproghandlinger, PÅSTANDE: problematisk beskrivende, HÅVDELSE: problematisk karakteriserende. Skellet mellem problematisk og uproblematisk hænger sammen med om det propositionelle indhold antages af afsenderen at kunne accepteres umiddelbart af modtageren, eller om det netop er det der skal argumenteres for ved henvisning til de uproblematisk argumenter.

Imidlertid kan sproghandlinger være indlejret i andre sproghandlinger, nemlig sproghandlinger som udtrykker kommunikative eller bevidsthedsmæssige forhold. Ser vi på den første sproghandling: Troen på at bevidsthed er et produkt af materie er selvfølgelig ikke fuldstændig vilkårlig, kan vi se at det at tro på xx i sig selv er en sproghandling eller en illuktionær indstilling, som den kaldes i Koch m.fl., som så udgør det propositionelle indhold i den HÅVDELSE at denne tro er fuldstændig vilkårlig, som igen er det propositionelle indhold i den BEMÆRTELSE som udgøres af ordet ikke. Ud fra denne første sproghandling noteres der altså: (((FF)TRO//KA)HÅVDE)BEMÆRTE [SELV-FØLGE] /MEDGIVE. Inden for dobbelte skråtreger //...// noteres sproghandlinger eller illuktionære indstillinger som er præsupponerede og altså ikke fremsatte, det drejer sig typisk om nominaliserede sproghandlingsverber; og inden for kantet parentes [...] noteres parentetiske sproghandlinger, dvs. sproghandlinger eller illuktionære indstillinger som står midt inde i en anden sproghandling, som er en anden end denne, og som er parentetisk, dvs. ikke indgår i den argumentative orientering af sætningen. Af illuktionære indstillinger kan nævnes: TRO, SELV-FØLGE, INTERESSE, TVIVL.

I sammenhængende tekster er alle de indgående sproghandlinger forbundet med hinanden ved illuktionære forbindelser. Det kan beskrives således at en sproghandling ikke blot hører til en bestemt type, men at den også opfylder en bestemt funktion i forhold til andre sproghandlinger. Af sådanne illuktionære funktioner kan nævnes: MEDGIVE, BEGRUNDE, SPECIFICERE, EKSEM-

PLIFICERE, EKSPLICITERE, KONTRASTERE, KORRIGERE, SUPPLERE, INDSKYE. Den illokutionære funktion noteres efter en enkelt skråstreg yderst til højre, ud for tekstens sproghandling. Fra hver illokutionær funktion er det så med en pil angivet hvilken anden sproghandling den opfylder sin illokutionære funktion i forhold til.

Sproghandlinger svarer nogenlunde til helsætninger, dog skal det nævnes at begrunnende da-sætninger og parentetiske relativsætninger regnes som sproghandlinger skønt de er ledsætninger.

Af analysen på diagram 1 kan man så se tekstens overordnede strukturering, man kan se hvilke sproghandlinger som selv ikke opfylder illokutionære funktioner til andre, men som andre opfylder illokutionære funktioner i forhold til, nemlig 1) og 5). Det er tekstens nøgle-sætninger, dem som alt peger hen på og som i en argumenterende tekst som denne, kan kaldes tesen, det der argumenteres for.

4. Tekstens anden pragmatiske strukturering er præsuppositionstrukturen. Det er kendt at visse dele af meningen med en ytring ikke fremsættes, men præsupponeres, forudsættes kendt og accepteret af modtageren; det indgår altså ikke i argumentationsstrukturen, det kan ikke pege frem mod en konklusion, og det rammes ikke af benægtelser af indholdet. Det allerførste ord i teksten Troen præsupponerer således at der eksisterer en tro, at den kendes af modtageren, og at der ikke er tale om viden, og at dette accepteres af modtageren. I Hader og Kock (1976) argumenteres der for at mange præsuppositioner bedst kan beskrives ved deres argumentative retning, dvs. på hvilken måde de bidrager til en konklusion i en senere ytring. Hovedeksemplet er de engelske ord little og a little, hvis en person kan er lidt syg, er det ikke noget argument for at han ikke går på arbejde, men det er det hvis han er lidt syg. En række adverbialer bidrager på denne måde til den argumentative retning af ytringen. Tager vi stadig helsætning 1), kan man se at ordet fuldstændig forstærker en positiv konklusion; en sag der er fuldstændig vilkårlig vil man snarere forkaste, end en der blot er vilkårlig, ikke forstærker en negativ konklusion, dvs. troen forkastes ikke, det præsupponeres blot at det kan være relevant at gøre opmærksom

Diagram 1

- (1) Troen på at bevidsthed er et produkt af materie er selvfølgelig ikke fuldstændig vilkårlig. (2) Den afspjæler uberegnelige mange lagtagelser, især fra klinisk og eksperimentel neurologi, der viser klare sammenhænge mellem forskellige de-vidsedsprocesser og fysiologiske og patologiske processer i hjernen, såsom træmer, svulster eller infektioner. (3) Således vil hjernerystelser, bedøvelse eller begrænsning af blodtilførslen til hjernen medføre bevidsthed. (4) En svulst i hjernen temporallap er forbundet med ret specifikke bevidsthedsændringer, der er forskellig fra de der ledsager f.eks. en prefrontal svulst.
- (5) Selv om der hinsides enhver tvivl er blevet påvist tætte forbindelser mellem bevidstheden og hjernestrukturer eller processer, er den mekanistiske videnskabs fortolkninger af sådanne lagtagelser højst problematiske og diskutabile. (6) De mellem fortolkningernes konklusioner kan bekræftes med så enkelt et eksempel som et fjernsyn.
- (7) Billedets og lydens kvalitet er på afgørende måde afhængig af fjernsynsapparatets strukturelle og funktionelle integritet. (8) Hvis nogle af komponenterne bliver ødelagt eller fungerer forkert vil det føre til specifikke forvrængninger af programmet. (9) Da tv er en menneskeskabt opfindelse og dets funktioneltid ingen af os der ville betragte dette som et videnskabeligt bevis på at programmerne derfor måtte være lavet af apparater. (10) Det betyder simpelt hen at apparatets integritet er en nødvendig forudsætning for lydens og billedets integritet.
- (11) Alligevel er det nøjagtig denne konklusion som den mekanistiske videnskabs præsentation af den eneste mulige og autoritative fortolkning af de neurologiske opdagelser. (12) Det er i denne sammenhæng interessant, at den verdensberømte neurokirurg Wilder Penfield, (13) som har foretaget en banebrydende udforskning af hjernen, og bidraget fundamental til den nyere neurologiske videnskab, (12) i sin sidste bog "Mystery of the Mind", der opsummerer hans livs arbejde, udtrykker stærk skepsis over for troen på at bevidstheden er et produkt af hjernen og kan forklares ud fra neurofysiologien.
1. (((/FF) TRO/(KA) HÆVDE) BENÆGTE [SELVØLGE] /MEDGIVE
2. ((FF) KONSTATERE) PASTA/BEGRUNDE
- 2a // (FF) PASTA/EKSPLICITERE//
3. (FF) KONSTATERE/SPECIFICERE
4. (FF) KONSTATERE/EKSPLICITERE
5. (KA) HÆVDE/KONTRASTERE
6. // (KA) HÆVDE/BEGRUNDE// (FF) HÆVDE/SUPPLERE
7. (FF) KONSTATERE/EKSPLICITERE
8. (FF) KONSTATERE/EKSEMPLIFICERE
- 9a (FF) KONSTATERE/BEGRUNDE
9. ((FF) HÆVDE/KONKLUDERE) BENÆGTE/BEGRUNDE
10. (FI) PASTA/KORRIGERE [SELVØLGE] /BEGRUNDE
11. (FI) PASTA/HÆVDE/BEGRUNDE [KONTRASTERE]
12. (((FF) TVIVLE) PASTA) INTERESS. HÆVDE/SUPPLERE/BEGRUNDE
13. (KA) HÆVDE/INDSKYE/BEGRUNDE

på der, for modtageren eller andre kunne ville forkaste troen. Ordet selvfølgelig betyder at det er irrelevant af modtageren at antage at S (senderen) forkaster troen. Se et andet eksempel: - Hvad er det? - Det er selvfølgelig en bil. Her angiver selvfølgelig at det er irrelevant at spørge om noget sådant. Hvilken argumentativ retning giver nu det? Se på følgende eksempel: - det er selvfølgelig irriterende at han kommer, derefter kan man med rimelighed fortsætte...men det bliver nok en god fest, derimod kan man ikke fortsætte...så det bliver nok en dårlig fest. Denne sidste er den positive konklusion på irriterende, mens den første er den negative konklusion. Ordet selvfølgelig bidrager altså til at ytringen skal ses som et argument mod den positive konklusion, et argument for en negativ konklusion. Men hvis selvfølgelig forstærker en negativ konklusion af ikke-sætningen som forstærkede den negative konklusion at troen ikke forkastes, så bliver den argumentative retning af hele første ytring at 'det ikke er tilfældet at troen ikke forkastes'.

Det er nu ret interessant at adverbierne i de følgende sætninger, nemlig uhyre mange og klare i (2), ret specifikke i (4) og hinsides enhver tvivl i (5) alle fremmer en positiv konklusion, dvs. at troen ikke forkastes. Herom senere.

Interessant er præsuppositionerne i (6) De logiske uoverensstemmelser mellem fortolkningens konklusioner. Her forudsættes det kendt og altså anerkendt at der er logiske uoverensstemmelser mellem fortolkningens konklusioner, og det er lige præcis det der skal argumenteres for i det følgende. Også herom senere.

Til sidst skal det kort påpeges at den argumentativt retning af alle resten af ord er den samme. Ordene ingen og ville i (9), simpelt hen i (10), nøjagtig i (11) stærk i (12) og ubrydende og fundamentalt i (13), alle bidrager de til den samme konklusion, nemlig at 'troen skal forkastes'.

Der er mere at sige om præsuppositionerne end at de har en bestemt argumentativ retning. Harder og Kock har udformet en teori om hvad der sker når det der præsupponeres ikke svarer til det som sender og hører ved og anerkender, når præsuppositionerne ikke svarer til S og Hs baggrundsviden, og hvad H og S så antager om dette. Det noteres ved nogle skemaer som gengi-

ves i diagram 2. Her skal jeg give en kort eksemplifikation af nogle af tilfældene. I standard situationen 1. hører præsuppositionerne til både senderens og hørerens baggrundsviden, det ved sender og hører, og det ved sender og hører at sender og hører ved, og dette sidste ved begge parter. Antag nu at jeg, som sidder i det humanistiske fakultetsråd ved Københavns Universitet, er ved at fortælle jer om nedskæringerne på universiteterne i Danmark og om undervisningsminister Bertel Haarders planer, og så siger: Men så sagde jeg også til Bertel... Jeg har her brugt fornavn om undervisningsministeren og det præsupponerer at både jeg og I faktisk kender ham så godt at vi kunne sige du og fornavn til ham når vi møde ham. Jeg er ret sikker på at der ikke er mange af denne artikels læsere der faktisk er på fornavn med undervisningsministeren, så der er altså ikke overensstemmelse mellem præsuppositionerne og Hs baggrundsviden, det noteres H-. Hvis det nu var mig der bare ikke var klar over at I ikke kender Bertel Haarder så godt, så ville det være en naiv fejltagelse 2. Det vigtige er her SH+ jeg tror altså at I er på fornavn med ham. Hvis jeg nu faktisk vidste at I ikke kender ham, men ville lade som om I var lige så fine som mig, så har vi tilfælde 3. forstillet naivitet; og hvis I faktisk gennemskuer dette, så er det 4. gennemskuet.

Diagram 2.

S+ $\bar{D}$ ytringens præsupposition hører til senderens baggrundsviden, H- ytringens præsuppositioner hører ikke til hørerens baggrundsviden. SH+ $\bar{D}$ senderen antager at ytringens præsupposition hører til hørerens baggrundsviden. HS- $\bar{D}$ hørerens antager at ytringens præsuppositioner ikke hører til senderens baggrundsviden, og vice versa.

	S+	H+		S+	H-		S+	H-
1. standard situationen	SH+	SH+		SH+	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS+		SHS+	SHS+		SHS+	SHS+
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+
2. naiv fejltagelse								
	SH-	SH+		SH-	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS-		SHS+	SHS+		SHS+	SHS-
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+
3. gøre indtryk forstillet naivitet								
	SH-	SH+		SH-	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS-		SHS+	SHS+		SHS+	SHS-
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+
4. gennemskuet forstillet naivitet								
	SH-	SH+		SH-	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS-		SHS+	SHS+		SHS+	SHS-
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+
5. forstillelse								
	SH-	SH+		SH-	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS-		SHS+	SHS+		SHS+	SHS-
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+
6. gennemskuet forstillelse								
	SH-	SH+		SH-	SH+		SH-	SH+
	SHS+	SHS-		SHS+	SHS+		SHS+	SHS-
	SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+		SHSH+	SHSH+

GENERELT:

S- H
SH HS
SHS HSH
SHSH HSHS

S+
HS

SHS+
HSH

7. uærlighed
uærlighed

8. fejltagelse 9. fejltagelse

10. one-up-ness,
dobbeltcrossing
= ensidig fejl-
tagelse

11. kommunikativ
balance=
ingen fejl 12. ingen solidaritet

S- H
SH HS
SHS- HSH
SHSH

S- H
SH HS-
SHS- HSH
SHSH HSHS-

S- H
SH HS-
SHS- HSH
SHSH HSHS+

13. retorisk ad-
færd

14. vellykket
ironi

15. ironi taget som
forstillelse

S- H+
SH+ HS-
SHS- HSH+
SHSH+ HSHS-

S- H-
SH- HS-
SHS- HSH-
SHSH- HSHS-

S+ H-
SH- HS+
SHS+ HSH-
SHSH- HSHS+

16. gøre grin med

17. skuespil,
kynisme

18. møveri

Fra Peter Harder & Christian Kock: The Theory of Presupposi-
tion failure, Kbh. 1976.

forstillet naivitet. De vigtige notationer er her SH-, dvs. jeg
ved at I ikke kender Harder, og HSH- I ved at jeg ved det,
I har gennemskuet at jeg snyder.

Antag nu at jeg faktisk heller ikke kender Harder, så har
vi 5. forstillelse, I ved ikke at jeg ikke kender ham: HS+, og
det ved jeg: SHS+. Hvis I så gennemskuer at jeg ikke blot er
naiv om jeres fornæmhed, men faktisk ikke kender ham selv, så
har vi 6. gennemskuet forstillelse, vigtig er her HSH- og
HS-.

Generelt kan man kalde skemaer for S- for uærlighed eller
uærlighed, skemaer hvor der er uoverensstemmelse mellem en
værdi og den anden parts antagelse om denne værdi: 8. og 9.
for fejltagelse, skemaer med ensidige fejltagelser for one-up-
ness eller dobbeltcrossing, skemaer uden fejl for kommunikativ
balance 11., skemaer hvor der ikke er overensstemmelse mellem
værdien og hvad samme person antager om den anden, for manglen
de solidaritet, skemaer med S- og SHS-, hvor altså senderen ik-
ke er alvorlig men antager at modtageren ved det, for retorisk

adfærd 13., det kan være vellykket ironi 14., ironi taget som
forstillelse 15., eller ironi taget på ordet.

Det fjerde niveau i skemaerne har man brug for i følgende
tilfælde. Antag at jeg sagde Bertel som forstillet naivitet.
I gennemskuer det og svarer så med også at sige Bertel. I ken-
der ham ikke, jeg ved det, I ved at jeg ved det (I har gennem-
skuet mig) og dette sidste forstår jeg godt. I tager gas på mig
eller laver grin med mig 16. 18. er den spejlvendte situation:
jeg insisterer på at kalde ham Bertel selvom jeg ved at I ikke
kender ham, at I ved at jeg faktisk kender ham, og at I ved at
jeg ved at I ikke kender ham; jeg pådutter altså ganske simpelt
jer noget som ikke svarer til jeres baggrundsviden vel vidende
at jeg gør det.

Nu kan vi vende tilbage til de to eksempler fra teksten,
først de ord i (2), (4) og (5) som alle fremmer den konklusion
at troen ikke bør forkastes: ubyre mange, klare, ret specifikke,
hinsides enhver tvivl. Fra ordet selvfølgelig ved læseren (H)
at der i sidste ende sigtes mod den modsatte konklusion, alt-
så at troen må forkastes. Stanislav Grof har faktisk ikke som
baggrundsviden, det som præsunderes af denne række forstar-
kende ord: S-, vi har det vel endnu, vi har endnu ikke forladt
"troen", men vi ved at han ikke har den (HS-) og det ved han
(SHS-); det er altså ikke for at føre os bag lyset at han præ-
supponerer noget han ikke står inde for, det forstår vi (HSHS-)
og derfor kan det kun karakteriseres som at han laver grin med
os når han lader argumenterne for at troen på at bevidsthed er
et produkt af materie, få så massiv støtte i form af forstar-
kende adverbialer. Han følger os så vi bliver overbevist så me-
get kraftigere om det modsatte - når det sker.

Og det sker første gang i (6) hvor det ikke hævdes, men præ-
supponeres at det er logisk nonsens at have denne tro: De logi-
ske uoverensstemmelser mellem fortolkningens konklusioner. Her
er der tale om møveri: han ved at troen er nonsens, det ved vi
at han mener og han er klar over dette. Vi har stadig troen dvs.
vi kender ikke til nogen uoverensstemmelser (H-), det ved han,
og han ved at vi er klar over at han ved at vi ikke kender dem
(HSH-).

Presuppositionsstrukturen i denne tekst er således ret in-
teressant, først tager forfatteren gas på sine læsere ved at

føje dem i styrkelsen i troen på at bevidstheden er et produkt af materien, og så møver han igennem den opfattelse at det er noget logisk nonsens. Siden hen kommer der mere almindelige argumenter, men bevægelsen her er ret kraftig, og det er måske det der gør det morsomt at læse denne tekst at vi flytter os mere end i essays normalt. Fænomenet er det samme som romantisk ironi i litterære værker.

5. Tekstens syntaks handler om tekstens lineære struktur, dvs. om tekstens komposition, om sætningernes grammatiske opbygning, og om forløbsmæssige strukturer på tværs af de grammatiske sætninger, dvs. retoriske strukturer. Der findes både hos skandinaviske og andre forfattere mange bud på hvad mindsteenheden i en kompositionsanalyse bør være. Man har foreslået sætningsatomer (Källgren), propositioner (Koch m.fl.) ord og fraser (Brask). I alle tilfælde defineres mindsteenhederne så de relationer til hinanden ved et vist begrænset antal semantisk-syntaktiske relationer som i sproget bl.a. finder udtryk i konjunktionerne. I den analyse som jeg vil præsentere (se Togeby 1979) noterer jeg disse relationer med følgende konjunktioner understreget og med kolon efter: at:, for:, nemlig:, fx:, endog:, men:, ergo:, derfor:, ta:, og:. Deres mening fremgår af betegnelsen, at: betegner indlejring af den anden diskursverden i den første og ta: den første i den anden, derfor: og fordi: betegner årsagsforhold, mens ergo: og for: betegner begrundelsesforhold, altså et tankemæssigt forhold.

Ved analyse som gives i diagram 3 kan man så få et totalt overblik over tekstens komposition. Hver enkelt sætning (som i denne analyse er mindsteenheden) står i en af de angivne semantisk-syntaktiske relationer til mindst en anden sætning og udgør sammen med denne en meningsmæssig enhed på højere niveau. Analysen demonstrerer altså hvorledes alle sætningerne i en tekst tilsammen udgør én meningsmæssig enhed. Den enkelte sætning vigtighed eller væsentlighed i teksten fremgår så af hvor mange andre sætninger den står i relation til, jo flere jo væsentligere. Fx indgår sætning 9a) Da tv er en menneskeskabt opfindelse og dets funktionsmåde er velkendt kun i relation til én anden sætning, nemlig i relationen derfor: til sætning 9) er der imidlertid ingen af os der ville betragte dette som et videnskabeligt bevis... Derimod indgår sætning 5) er den meka-

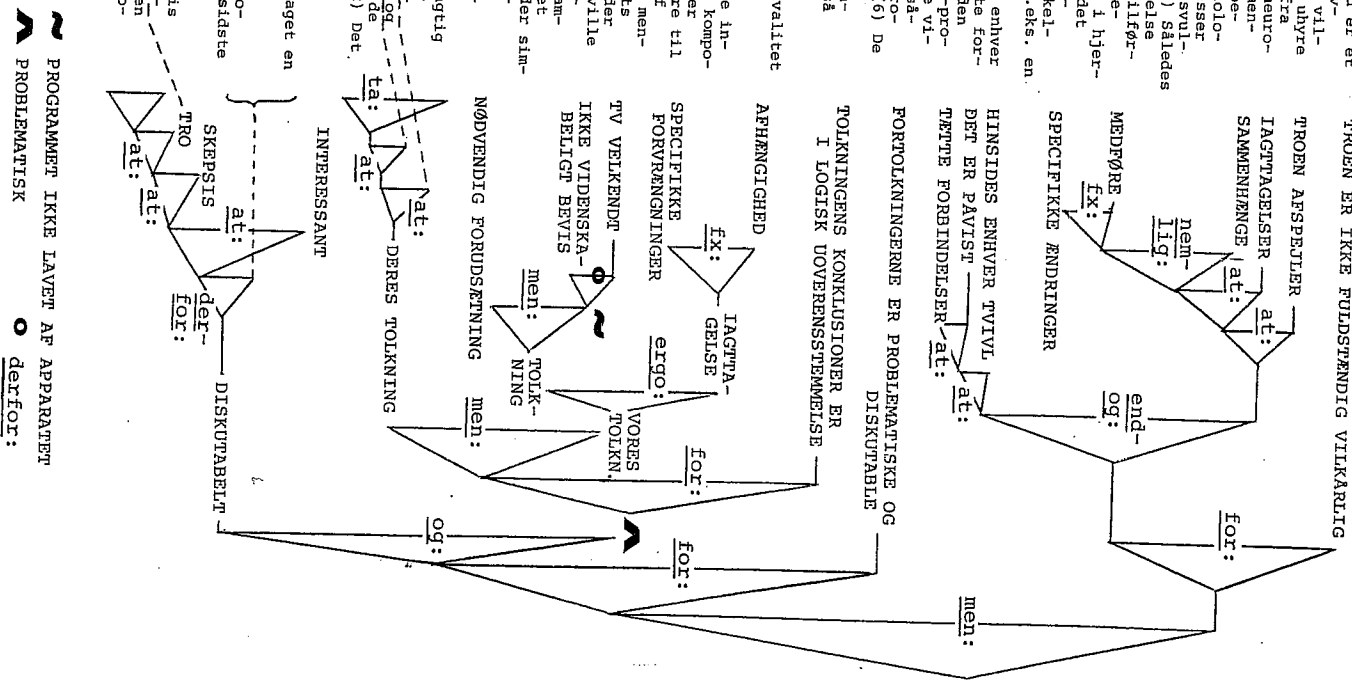
Diagram 3

(1) Troen på at bevidsthed er et produkt af materie er selv-
følgelig ikke fuldstændig vil-
kårlig. (2) Den afsløjende nytte
mange lægtalegetiser iær fra
Klinisk og eksperimentel neu-
rologi, der viser klare sammen-
hænge mellem forskellige be-
vidsthedsproblemer og fysio-
logiske og patologiske processer
i hjernen, såsom træner, svul-
ster eller infektioner, svul-
ster eller infektioner, bekræfter
vill hjerneundersøgelser, bevåge
slen til hjernen medføre be-
vidsthedsløshed. (4) En svulst i hjer-
nens temporallap er forbundet
med ret specifikke bevidst-
hedsændringer, der er forskel-
lige fra de der ledsager f.eks. en
frontal svulst.

(5) Selvfølgelig er det menneskets enhver tvivl er blevet påført tætte forbindelser mellem bevidstheden og hjernestrukturen eller -processer, er den mekanistiske videnskabs fortolkninger af sådanne iagttagelser højst problematiske og diskutabelt. (6) De mellem hjerne og bevidsthed eksisterende forholdsreglerne konklusioner kan bevises med så enkelt et eksempel som et hjernesv.

(7) I ligheder og lydens kvalitet er på afgørende måde afhængende af flernyanssprækket i strukturelle og funktionelle integritet. (8) Hvis nogle af komponenterne bliver ødelagt eller beskadiget, forårsager det en funktionsforringelse og dermed en forringelse af programmet. (9) Da ly er en menneskeskabt opfindelse og dens funktionssåde væsentlig, er der kun tilfældigt ingen af os der ville betragte dette som et programmerbare defektor, såsom et videofilmapparat. (10) Det betyder simpelthen at apparatets integritet er en nødvendig forudsætning for lydens og billedets integritet.

(11) Alligevel er det nøjagtig denne konklusion som den mekanistiske videnskabelige presenterer som den eneste mulige og autoritative fortolkning af de neurologiske opdagelser. (12) Det er i denne sammenhang interessant, at den verdensberømte neurologik fildet Penfield, (13) som har foretaget en banbrydende undersøgelse af hjernen, og bidrager fundam. mental til den nyere neurologiske videnskab, (12) i sin sidste bog "Mystery of the Mind", de opsummerer hans livs arbejder, udflykter stærkt skæps- oven for Evgen på at bevist- neden er et produkt af hjernen og kan fortæles ud fra neuro-psykiologien.

nistiske videnskabs fortolkninger af sådanne iagttagelser højst problematiske og diskutabile i relationer til alle de følgende sætninger 6-13), eller rettere til en helhed af alle disse sætninger i hierarkisk orden. Alle disse sætninger er begrundelser (relationen for:) for sætning 5). Denne helhed deler sig i to: begrundelsen for at de er problematiske 6-11) og begrundelser for at de er diskutabile 12-13). Den første del om det problematiske deles så igen i undertesen 6) og begrundelserne herfor 7-11) osv. Denne hierarkiske struktur hviler på det forhold at der er nogenlunde enighed om hvordan man sammenfatter to sætninger til én, altså om hvilken en der er den væsentligste i sammenhængen. Skal 9a) og 9) sammenfattes gøres det bedst til 9), skal 9) og 10) sammenfattes sker det i 10), 7) og 8) sammenfattes i 7), 7) og 10) i 10).

Særlig omtale fortjener de mange relationer der betegnes at: (eller ta:). De plejer at betegne at en diskursverden er indlejret i en anden, dvs. tænkes eller omtales i en anden som indholdet i denne bevidsthedsmæssige aktivitet. Det fremgår fx af sætning 12): Forfatteren finder det interessant at: en neurolog udtrykker stærk skepsis om at: der er nogen der tror at: bevidstheden er et produkt af hjernen. Det svarer til kommunikationshierarkiet i sprogbehandlingsanalysen. Normalt vil det være den yderste verden, som alle de andre er indlejret i, som står i forhold til andre sætninger i teksten. Der findes imidlertid et fænomen der kan kaldes neustisk forskydning (Arne Thing Mortensen 1972), som vender op og ned på dette forhold. Man oplever det tit på konferencer hvor generalsekretæren, fakultetets dekan og universitetets rektor skal holde taler ved åbningen. De indleder typisk med at sige: Det er mig en stor glæde og ære at kunne byde deltagerne på denne konference velkommen... Bogstaveligt talt har de dermed ikke budt deltagerne velkommen, men kun udtrykt deres glæde over at de kan gøre det. Imidlertid opfattes det af alle deltagerne som velkomsten og åbningen af konferencen. Det skyldes den neustiske forskydning. Opmærksomheden flytter sig fra den yderste diskursverden til den indlejrede, der viser sig at være den der er bærer af sproghandlingen og den som skal kommunikeres til modtageren. Oversætningen er blot et inkvit der angiver med hvilken illokutionær kraft man skal opfatte den indlejrede sætning. Modsatninen

gen til den neustiske læsning af en sådan sætning er den frastiske hvor meddelelsen ikke er den indlejrede sætning, men at der var en person der sagde eller tænkte det. I teksten er der et par interessante eksempler på neustisk forskydning.

11): Alligevel er det nøjagtig denne konklusion (at bevidstheden er lavet af materien) som den mekanistiske videnskab præ-senterer som den eneste mulige og autoritative tolkning af de neurologiske opdagelser. Meningen med denne sætning er at det er uventet (alligevel) at "deres" tolkning er at bevidstheden er lavet af materien. Her gælder altså den frastiske læsning, sætningen handler om den mekanistiske videnskab (som jeg har kaldt "deres" i diagrammet. I sætning 10) er det omvendt: er der imidlertid ingen af os der ville betragte dette som et videnskabeligt bevis på at programmet derfor måtte være lavet af apparatet. Her er meningen 'programmet er ikke lavet af apparatet' og det er for sagen helt ligegyldigt hvem der drager konklusionen. Her har vi altså den neustiske læsning.

En anden del af den syntaktiske analyse af en tekst er opdelingen af sætningerne (helsætningerne) i tema og rhema, i topic og comment, og undersøgelsen af hvilken type af themaprogession der er tale om. En sådan analyse afslører imidlertid ikke noget specielt interessant om denne tekst. Der findes både temagtagelse 1)-2) og themaforskydning (rhema i 2) er tema i 3)), themaløse sætninger i 4) og 12) og sammenfattende themeær, i 5) og 10). Det er yderst almindeligt i argumentationsstekster.

6. Tekstens semantisk handler om tekstens indhold eller mening. Der findes flere forskellige metoder til at beskrive tekstens indhold. Her skal gennemgås et par. Først en analyse af de semantiske roller i teksten (Lundqvist 1980 og 1983, Källgren). Efter Filmores artikel om Case for Case (1968), har der været flere forfattere der har prøvet at operationalisere hans dybdekaskus eller semantiske roller (Brodda, Ruus) så de kan bruges til analyse af konkrete tekster. Man kan nu for hver hel-sætning (og med parentesstruktur også for hver led-sætning) fremanalysere hvilke roller der optræder. Det er gjort i diagram 4. Rollerne angives med følgende forkortelser: oa=OBJECT ABSTRACT, oc=OBJECT CONCRETE, sa=SOURCE ABSTRACT, ag=AGENT, ex=EXPERIENCES, cu=CAUSE UNINTENTIONAL, ins=INSTRUMENT.

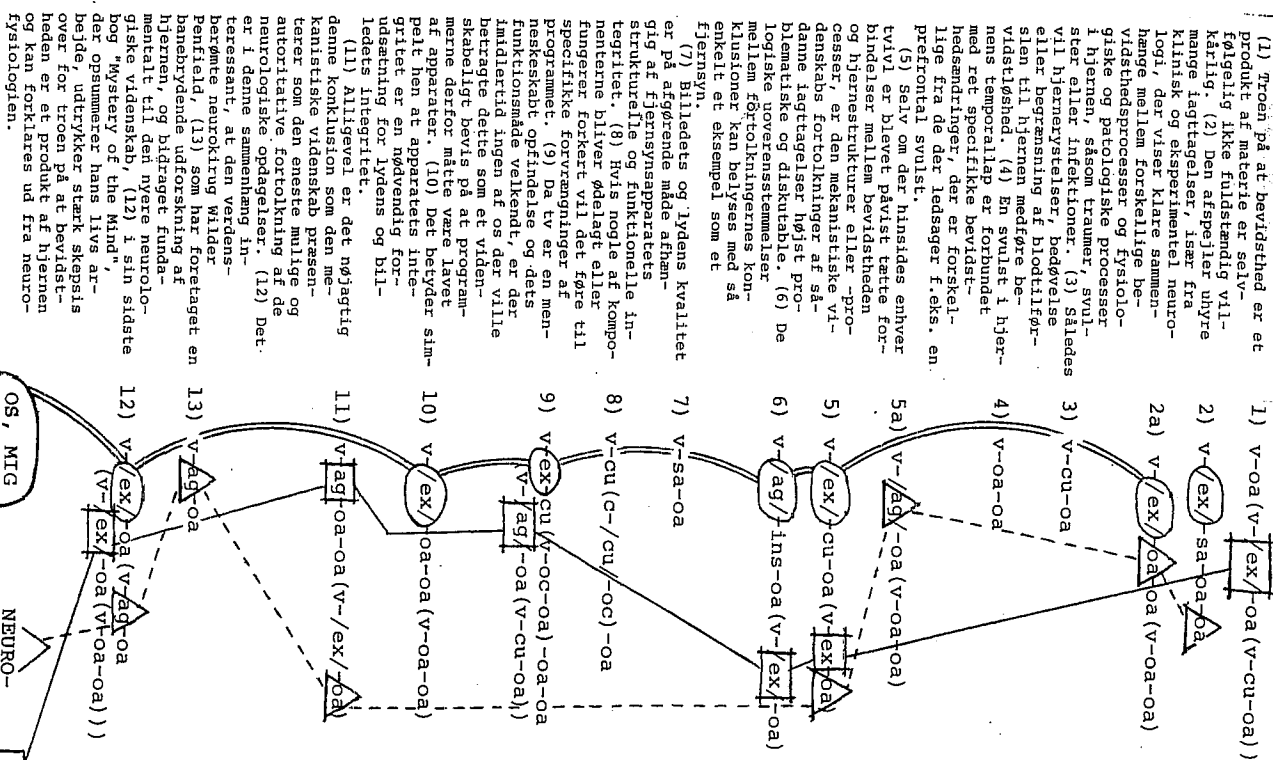
udfyldte, men for verbet obligatoriske semantiske roller an-
gives i /.../.

Man kan nu ned igennem diagrammet følge hvilke referentielle
identiteter, eller "skuespillere" der spiller hvilke roller
i hvilke sætninger.

Der kan nu ses to interessante ting af denne analyse. For det
første at en række roller er udfyldte, dvs. at der ikke er
anført nogen rolleindehavere i sætningen, som man altså må slut-
te sig til. Det drejer sig især om EXPERIENCER, nemlig både i
1), 2), 3), 6), 10) og 12). For det andet - og det er det
mest interessante, viser det sig at rolleindehaveren til EXPE-
RIENCER-rolle, som altså ofte er udfyldt, er forfatteren,
Stanislaw Grof, jeg, os, eller hvad vi nu skal kalde ham. I
en analyse af radioavisens sprog (Frands Mortensen 1972) er
det blevet anført at "agentivstrykning" i høj grad kunne slø-
re teksten og dens grad af sandhed. Her er der altså ikke ta-
le om agentivstrykning men om "dativstrykning". Imidlertid
ville det være forkert at sige at afsenderen derved forholder
modtageren nogle oplysninger, for man kan i alle de her navn-
te tilfælde slutte sig til hvem rolleindehaveren er. Den rig-
tige tolkning er nok snarere at disse strykningsbidrager til
det perspektiv som teksten ser hele sagen ud fra. Det bidrager
også til denne perspektivering i teksten at sætning 11) læses
frastisk, det er "deres" mening, mens sætning 9) læses neutrisk,
det er ikke os, men sandheden det handler om.

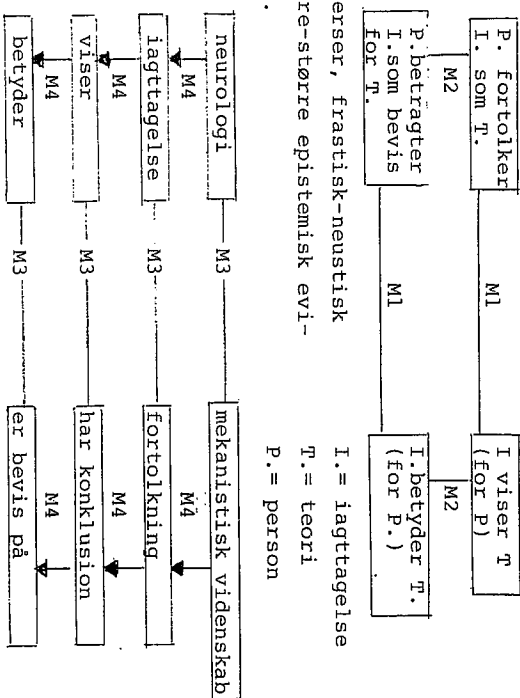
7. En anden semantisk analyse af teksten er opstillingen af
tekstens isotopi, dvs. opstillingen af hvilke semantiske kompo-
nenter der, fordi de kommer igen i det ene ord efter det andet,
i det enkelte ord kommer til at dominere over de semantiske kom-
ponenter som de på grund af ethvert leksikalsk ords polysemi kon-
kurterer med. I udtrykket et højt tårn dominerer i ordet højt
komponenten /DIMENSIONAL/ over komponenten /KVANTITATIV/ fordi
denne komponent også indgår i ordet tårn, mens det i udtrykket
et højt tal er omvendt, /KVANTITATIV/ dominerer over /DIMENSIONAL/
fordi det også indgår i tal. /KVANTITATIV/ og /DIMENSIONAL/ kon-
kurterer med hinanden i betydningen af ordet høj og kun en af dem
kan blive aktualiseret, afhængig af hvilke ord de indgår i sammen-
hæng med. (Kallmeyer m.fl.).

Diagram 4

Prøver vi nu at opstille modsætningsdiagrammer (se Brask 1974 og 1979) for den tekstisotopi der analyseres her, kan følgende to komme på tale:

Diagram 6.

M3: umiddelbar-referentiell

M4: subjekt → prædikat (diskurs hierarki)

I en argumentationstekst som denne er tekstens tese selvfølgelig en væsentlig bestanddel af tekstens globale mening, den kommer til udtryk i 1) og 5) og kan formuleres: 'Troen på at bevidsthed er et produkt af materien, er ikke fuldstændig vilkårlig, men problematisk og diskutabel.' Men en anden del af tekstens globale mening er isotopien som den beskrives i diagram 6. Det rimer fint med tekstens tese at epistemisk evidens er en vigtig semantisk komponent, men det forekommer overraskende at den mekanistiske videnskab, som netop karakteriseres ved at tro på at materie er årsag til bevidsthed, i teksten bestående kobles sammen med de inferentielle ord, som betegner at videnskaben er andet og mere end en refleks af sansefænomenet, mens neurologien, og Grof selv, kobles til den umiddelbare og neustiske side af modsætningsparrene. Argumentationens tekstlige udformning antyder så at sige det modsatte af det argumentationens tese udsiger. Det frastiske og det referentielle burde høre til Grof og hans parti, mens den mekanistiske videnskab

burde være neustisk og umiddelbar. Denne modigelse forbliver i dette stykke tekst uopløst og gør teksten forvirrende, eller måske snarere udfordrende - som en litterær tekst.

8. En tredje semantisk analyse metode er opstilling af tekstens ledfamilier, dvs. undersøgelse af hvor i teksten de referentielle entiteter optræder (Enkvist, Kålgren). I diagram 7 har jeg opstillet ledfamilierne for fænomenerne neurologi, mekanistisk videnskab, fjernsyn - til venstre - og tro, fortolkning, konklusion, bevis - i højre side. Man ser her et fænomen som ikke er et egentligt tekstlingvistisk fænomen, men snarere et litterært eller poetisk fænomen. Roman Jakobson (1967) definerer tekstens poetiske funktion som den funktion der "projicerer ækvivalensprincippet fra selektionsaksen over på kombinationsaksen". Han skelner mellem to fundamentale typer af arrangement der anvendes i sproglig aktivitet: selektion og kombination. På hvert sted i den sproglige kæde selektorer man en af de ækvivalente muligheder der findes i paradigmet, og man kombinerer så de valgte ord så de følger efter hinanden i sekvenser. Den poetiske funktion er nu at kombinere ækvivalenter, og det vil sige at foretage en anden og ekstra strukturering af teksten med gentagelser og symmetrier (gentagelse af mønstre).

Det er lige præcis en sådan dobbeltstrukturering af teksten man kan se i diagram 7. Teksten er komponeret som et hulspejl.

I højre kolonne er det tydeligt ordet bevis er det centrale mens konklusion, fortolkning og tro ordner sig i ringe uden om.

Tekstmæssigt er det væsentligste altså at beviset ikke holder.

Ser man på den venstre kolonne, er kompositionsmønstret præcis det samme. Det centrale i argumentationen er fjernsynsanalogien, og hvis man skal finde den sætning der på samme måde som bevis står i kompositionens fokus er det sætningen 9a):

Da tv er en menneskeskabt opfindelse og dets funktionsmåde velkendt.

Denne sætning er imidlertid også påfaldende på en anden måde. Den forekommer nemlig ganske umotiveret eller endog uheldig i sammenhængen. En da-sætning (med årsagsbetydning) adskiller sig fra en fordi-sætning ved at optræde som en sproghandling uafhængigt af og evt. forskellig fra den hel sætning den er led i. Ulla bedes fritaget for gymnastik fordi hun har haft mellembetændelse kan ikke rigtig bruges fordi hel sæt-

ningen ikke kommer til at tælle som en anmodning, men kun som en specificering af anmodningens grundelse. Derfor skriver forældre da også altid på de små sedler til læreren: Ulla bedes fritaget for gymnastik da hun har haft mellemrøbetændelse.

(Derfor blev 9a) også betragtet som en særlig sproghandling i sproghandlingsanalysen, diagram 1). Umiddelbart står denne da-sætning som en BEGRUNDELSE for det følgende. Af den syntaktisk-semanticke kompositionsanalyse i diagram 3, fremgår det også at netop 9a) er den aller mindst væsentlige af alle sætninger, den indgår kun i én relation, nemlig til 9). Undersøger vi nu hvilken argumentativ retning en sådan da-sætning præsupponerer, forekommer den mærkeligt malplaceret. En positiv konklusion til

Ulla bedes fritaget for gymnastik kunne være hun er en slapsvans, eller gymnastik er nu også sundt. Derimod kan man efter Da Ulla har haft mellemrøbetændelse, bedes hun fritaget for gymnastik ikke konkludere - ergo er gymnastik sundt, eller - ergo er hun en slapsvans. Man må snarere konkludere:

- hun er god nok, eller - så gymnastik er ikke sundt. En da-sætning præsupponerer altså en negativ konklusion på argumentations-skæden. Den positive konklusion på 9) ville være 'det er tåbeligt at tro at programmet er lavet af apparatet', fører man så 9a) til, hvilket altså præsupponerer en negativ konklusion, så vil den naturlige konklusion være 'det er ikke så tåbeligt at tro at bevidstheden er lavet af materien (for den er jo ikke menneskeskabt)'. Denne da-sætning modarbejder altså den konklusion som vitterligt kommer i sætningerne 10) og 11). Ejendommeligt er det så at netop denne øjensynligt uheldige sætning står i fokus i den semantiske komposition, i Hulspejlets fokus.

Forklaringen viser sig hvis man undersøger den analogi som der etableres mellem bevidsthed-materie på den ene side og program-apparat på den anden side. Analogien er meget gennemført. Hvert enkelt led i sætningerne 7), 8) og 9) svarer til led i 1) - 5). Det kan ses af følgende diagram 8.

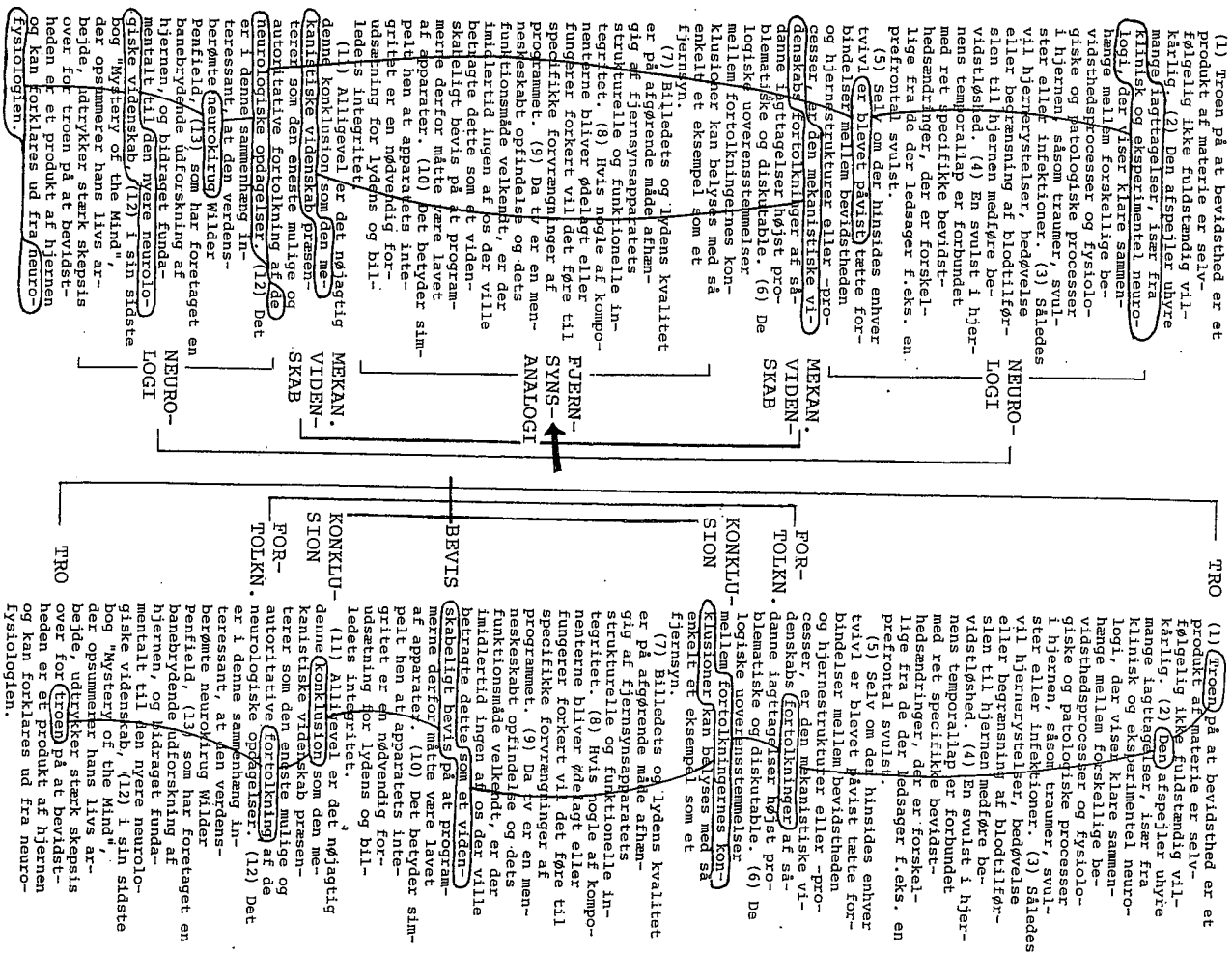
Diagram 8.

FILLOSOFISK:

FJERNSYN:

bevidsthedsprocesser, 2) billedets og lydens kvalitet, 7)

Diagram 7

fysiologiske og patologiske processer i hjernen, 2)

fjernsynsapparatets strukturelle og funktionelle integritet, 7)

en svulst i hjernen, 4)

hvis nogle komponenter bliver ødelagte, 8)

er det forbundet med, 4)

vil det føre til, 8)

ret specifikke bevidsthedsændringer, 4)

specifikke forvrængninger af programmet, 8)

?

tv er en menneskeskabt opfindelse, 9a)

den mekanistiske viden-skab, 5)

ingen, 9)

tro på, 1)

ville betragte dette som et videnskabeligt bevis på, 9)

at bevidsthed er et produkt af materie, 1)

at programmet måtte være lavet af apparatet, 9).

Som man kan se er analogien mellem den filosofiske og den mekaniske argumentation meget gennemført. I de foregående sætninger findes modsvarigheder til alle omtalte led i fjernsynsafsnittet - undtaget til sætning 9a). Denne modsvarighed må læsere selv indsætte. Hvis program og apparat svarer til bevidsthed og hjerne, så svarer tv til menneske, og modsvarigheden til 9a) må altså lyde: - mennesket er skabt af GUD -

Det er altså min påstand at der i dette stykke tekst ved en meget kunstfærdig poetisk organisering af teksten - nemlig både ved kompositorisk symmetri og ved analogi - er lavet en uekspliciteret tekstmening som nogenlunde siger at 'mennesker er skabt af Gud'. I hvilket omfang dette har været forfatteren eller oversætteren bevidst kan jeg egentlig ikke vide, det er også uvæsentligt. Jeg mener at have argumenteret for at denne mening findes i teksten og at det mere eller mindre bevidst opfattes af alle læsere og at det kan indses af alle læsere der præsenteres for min tolkning og dens præmisser. Dette poetiske gudsbevis er en kvalitet ved denne tekst der gør det værd at læse teksten bare for at opleve det - det er en poetisk kvalitet ved teksten.

9. I det foregående har jeg ved en analyse af en enkelt tekst efter flere forskellige synspunkter prøvet at antyde hvad tekstlingvistik omfatter. Jeg har undersøgt tekstens pragmatik ved en sproghandlingsanalyse, en præsuppositionsanalyse; tekstens syn-